

Viisasta puhetta

SEPPO KOSKINEN

Marja Jylhä on vastikään Tampereen yliopistosta eläkkeelle jäänyt gerontologian professori. Hänen ensimmäinen kansainvälinen vertaisarvioitu tieteellinen artikkelinsa ilmestyi yli 40 vuotta sitten, ja sen jälkeen hän on – sekä yksin että monien kansallisten ja kansainvälisten huippu-tutkijaryhmien keskeisenä jäsenenä – julkaissut runsaasti laajalti vaikuttaneita ja viitattuja tutkimuksia monista aihepiireistä. Sosiaali- ja biogerontologian ohella nuo tutkimukset ovat käsitelleet muun muassa koettua terveyttä ja sen merkitystä, yksinäisyyttä, iäkkäiden palveluja sekä lääketieteen ja terveydenhuollon eettisiä kysymyksiä. Jylhä on myös toiminut pitkään yliopiston vararehtorina, ja hän on ollut mukana lukuisissa kansallisissa ja kansainvälisissä työryhmissä – usein puheenjohtajana. Lisäksi häntä on lukemattomia kertoja haastateltu eri tiedotusvälineissä etenkin vanhojen ihmisten hyvinvointiin liittyvistä asioista. Jylhälle on myönnetty useita arvostettuja palkintoja muun muassa työstään väestön terveyden edistämiseksi ja ikäihmisten terveyden parantamiseksi, ansioistaan yhteiskunnallisena vaikuttajana, gerontologian alan tutkimuksistaan sekä työstään eläkeläisten oikeuksien hyväksi ja suomalaisen yhteiskunnan ikäystävällisyyden edistämiseksi.

Tuollainen kokemus ja tausta tarjoavat erinomaiset edellytykset arvioida suomalaista ja vähän yhdysvaltalaisakin elämänmenoa ja yhteiskunnallista keskustelua koronapandemian ensimmäisenä vuonna maaliskuusta 2020 huh-

tikuuhun 2021. Päiväkirjamuotoisessa kirjassaan Jylhä käy läpi laajan kirjon ihmisten hyvinvoinnin kannalta tärkeitä ajankohtaisia sekä pysyvämminkin tärkeitä asioita ja yhdistelee kiinnostavasti ja mukaansatempaavasti aiheidensa monipuolista kuvausta sekä henkilökohtaisia tuntemuksiin ja kokemuksiin. Jylhä sanoo tämänkin itse paremmin: ”Tässä kirjassa henkilökohtaiset kokemukseni koronavuodesta limittyvät vanhenemista koskevaan tutkimustietoon ja maailmanpolitiikan tarkkailuun.”

Maailmanpolitiikan teemoista eniten tilaa kirjassa saavat USA:n presidentinvaalit. Jylhällä on vahvat siteet Yhdysvaltoihin, jossa hän on usein vierailut gerontologian alan tutkimusyhteistyönsä takia. Syksyllä 2020 nuo vaalit tuntuvat Jylhästä ahdistavilta, koska hänestä tilanne näyttää vaikealta siitä riippumatta, kumpi ehdokkaista voittaa. Tätä ahdistusta lisää toimittaja Isabel Wilkersonin tuore kirja korostaessaan Yhdysvalloissa vallitsevaa – Intian ja natsi-Saksan mallin mukaista – ”raudanlujaa kastijärjestelmää”, joka vaikuttaa niin rotuerottelua kannattavien kuin sitä vastustavienkin ajatteluun ja kokemuksiin. Mustan presidentin valinnan jälkeen köyhät, ahdingossa olevat valkoiset eivät enää voi ajatella olevansa sentään parempia kuin mustat. Tämä vahvistaa Trumpin kannatusta ja hänen vaatimustaan vallata Amerikka takaisin. Polarisaation kärjistyminen tarkoittaa suuria vaikeuksia, vaikka Biden voittaisikin. Mutta Trumpin voitto voi-

Marja Jylhä
Vanhuustutkijan koronavuosi
Myöhäiskeskä-ikä ja
pitkäikäisyyden vallankumous
Vastapaino, 2021

si aiheuttaa valtavan katastrofin ilmastomuutoksen jatkuessa, demokratian hapertuessa ja ihmisoikeuksien menettäessä merkityksensä. Vaalien edellä Jylhä sanoo pelkäävänsä, ”ettei edes osaa kuvitella edessä olevan pimeyden syvyyttä”. Bidenin vaalivoitto onkin suuri helpotus, mutta loppiaisena 2021 tapahtuva kongressirakennuksen väkivaltainen valtaus ja sen taustalla oleva laaja uho osoittavat maan rankan kahtiajakautumisen.

Näistä maailmanpoliittisia myllerryksistä huolimatta Jylhä tarkastelee kirjassaan pääosin muita asioita, muun muassa monia sosiaalilääketieteen ja terveys sosiologian keskeisiä teemoja, kuten sosioekonomista asemaa ja yksinäisyyttä sekä niiden yhteyksiä terveyteen. Yksi Jylhän pitkään tutkimista aiheista on ihmisen oma arvio terveydestään, joka antaa hämmästyttävän osuvan kuvan myös terveyden kannalta merkittävistä biologisista tekijöistä, joita meidän ei luulisi lainkaan osaavan arvioida, sekä ennakoit terveyden tulevaa kehitystä paremmin kuin ”kovat” terveysmittarit. Hän esittelee eri tieteenalojen uusia, tärkeitä havaintoja kadehdittavan yleistajuisesti oikaisematta kuitenkin liiaksi yksinkertaistavan popularisoinnin tielle.

Ilmaisun selkeys ja taito nos-
taa tärkeimmät asiat esiin yksi-
tyiskohtien ja sivupolkujen me-
restä ovat tärkeitä, kun tutki-
mustietoa pyritään viemään yh-
teiskunnallisen keskustelun ja
päättöksenteon keskeiseksi läh-
tökohdaksi. Jylhällä näitä taitoja
lienee alun perinkin ollut, mutta
ne ovat varmasti edelleen kehiti-
tyneet, kun hän on pitkään osal-
listunut tutkimusaiheistaan käy-
tävään yhteiskunnalliseen kes-
kusteluun – luullakseni jo ennen
kuin tällainen yhteiskunnallisen
vaikuttamisen velvoite nosteti-
in yliopistoissa tärkeäksi tehtä-
väksi, opetuksen ja tutkimuksen
rinnalle. Jylhä myös kummaste-
lee, aiheellisesti, noiden kolmen
tehtävän näkemistä erillisinä.
Uusien pätevien asiantuntijoiden
ja ammattilaisten koulutta-
minen kun on kiistatta yliopisto-
professorin tärkeä, ellei tärkein,
yhteiskunnallisen vaikuttamisen
osa-alue.

Gerontologina Jylhä on tien-
tenkin erityisen kiinnostunut
iäkkäistä ihmisistä ja heidän hy-
vinvoinnistaan. Tai ehkä voisim-
mekin puhua vanhoista ihmisistä,
vaikka joskus puhetta ”van-
hoista” paheksutaan? Me kaikki
vanhenemme joka päivä ja joka
vuosi, ja iän karttuminen tar-
koittaa myös biologista vanhene-
mistä (*senescence*), jolloin solujen
ja elinjärjestelmien toimintaky-
ky heikkenee ja kuolemanvaara
kasvaa. Mutta koska vanhuus al-
kaa? Jylhä ei pidä tällaista kysy-
mystä hyödyllisenä vaan haluaa
pikemminkin tähdentää, että
vanhat, tai iäkkäät, esimerkiksi
65 vuotta täyttäneet ihmiset ovat
hyvin moniaineksinen ryhmä.
Hän kummastelee, miksi kaik-
ki 65–110-vuotiaat ihmiset hal-
luttaisiin niputtaa yhteen. Eihän
kovin usein ajatella, että esimer-
kiksi 0–45-vuotiaiden ryhmä

koostuu hyvin samankaltaisista
ihmisistä. 65-vuotiaat ovat mon-
nessa suhteessa keskimäärin hy-
vin erilaisia verrattuna vaikkapa
95-vuotiaisiin. Ja yksilöiden vä-
liset erot samanikäistenkin ryh-
mässä ovat tavattoman suuria.
Myös ajassa tapahtunut muutos
on tärkeää ottaa huomioon: tä-
män päivän 70-vuotias on pal-
jon terveempi ja toimintakykyi-
sempi kuin samanikäinen hen-
kilö joitakin vuosikymmeniä sit-
ten. Vanhuuden ikärajaa etsit-
täessä on lisäksi tärkeää pohtia,
mitä tarkoitusta varten vanhat ja
ei-vanhat ihmiset halutaan ero-
tella. Jylhän kanssa on helppo olla
samaa mieltä, kun hän sanoo,
että ”vanhuuden rajat ovat ris-
tiriitaisia, epämääräisiä ja usein
tarpeettomia”.

Kirjansa alussa Jylhä ilmoittaa
kirjoittavansa joistakin asioista
kärjekkäästi ja poleemisesti.
Omasta mielestäni hän ei kuiten-
kaan ole poleeminen eikä ainakaan
ilman vahvoja perusteita kärjistä
sanomaansa kirjoittaessaan edellä
olleista aiheista. Pikemminkin
hän tuo esiin eri näkökantoja ja
tulkintoja sekä niiden perusteita –
ja nostaa esiin senkin, että poliittisia
päätöksiä joudutaan usein tekemään
aivan liian niukan tiedon varassa,
esimerkiksi silloin, kun koronaepi-
demian alkuvaiheissa ja uudem-
missakin käännteissä on pitänyt
päättää, miten epidemian monen-
laisia haittoja olisi viisainta pyrkiä
minimoimaan.

Mutta kyllä Jylhä on tietyis-
sä asioissa varsin kärjekäs. Täl-
laisia aiheita ovat ainakin ikäsy-
rjintä ja vanhustenhuolto. Ikäsy-
rjintä ja sen sukulaiskäsite *ageis-
mi* ovat Jylhän silmissä tykkä-
nään kielteisiä ilmiöitä, joilla
on valtava pahoinvointijalan-
jälki – niin Suomessa kuin ko-
vin monessa muussakin yhteis-

kunnassa. Maailman terveysjär-
jestö WHO:n raporttiin nojau-
tuen Jylhä jakaa ageismin kol-
meen muotoon: institutionaalinen,
ihmisten välinen ja itse-
kohdistuva, joista jälkimmäisel-
lä tarkoitetaan sitä, että ”yksilö
sisäistää ympäröivän kulttuurin
kielteisen suhtautumisen ikään-
tyviin ja alkaa sitä kautta nähdä
itsensä, oikeutensa ja mahdol-
lisuutensa kielteisessä valossa”.
Näille kaikille ageismin muo-
doille on yhteistä se, että iäkästä
ihmistä ei käytännössä pidetä sa-
manveroisena kuin nuorempaa,
vaikka syrjijä itse ei välttämättä
ikään perustuvaa ennakkoluoi-
suutta tai syrjintää tunnista.

Ympäristön syrjivästä toimin-
nasta Jylhä nostaa esimerkeiksi
muun muassa alle 68-vuotiaisiin
rajatun mahdollisuuden Kelan
tukemaan kuntoutuspsykoterapi-
piaan, vaikka sen tarve ja hyödyt
eivät tietenkään pääty 68-vuoti-
ssyntymäpäivänä, mielipidetie-
dustelujen sitkeänä jatkuvan ra-
jaamisen alle 75- tai alle 80-vu-
otiaisiin, mille ei pyynnöistä huo-
limatta esitetä perusteluja, ja pää-
huomion kiinnittämisen esiin-
tyjän ikään, kun iäkäs henkilö
esiintyy vaikkapa tanssiesitykses-
sä. ”Nuoren kaltaisena ja ikän-
sä kieltävänä vanhakin voi olla
ihailtava.” Myös digitaalisten
palvelujen vaikea saavutettavuus
on Jylhälle esimerkki iäkkäiden
ihmisten tarpeiden ja mahdolli-
suuksien väheksynnästä. Omas-
ta mielestäni kyse on suurelta
osin myös digitaalisten palvelu-
jen kelvottomasta suunnittelus-
ta, josta kärsivät iäkkäiden ohel-
la muutkin ihmiset. Jylhä on
varmasti oikeassa siteeratessaan
Yliopisto-lehdessä kirjoittaneita
helsinkiläisiä tutkijoita, jotka to-
teavat, että ”digitalisaatio jättää
haavoittuvimpia ihmisiä ilman
lakisäätöisiä palveluja”.

Ikäsyryjinnän yksi tärkeä ilmenemismuoto on vanhuspalvelujen niukkuus ja laatuongelmat. Esimerkiksi vanhuspalvelulain yhtenä tavoitteena on ollut asianmukaisten palvelujen turvaaminen hoivaa tarvitseville vanhuksille, mutta tuon tavoitteen toteutuminen näyttää kovin epävarmalta.

Jylhä kritisoi palvelujen suunnittelussa ja arvioinnissa käytettävää RAI-järjestelmää, jossa ”hoidon laatua seurataan painehaavojen, lääkkeiden määrän ja toimintakyvyn tason perusteella”. Toki nuokin ovat tärkeitä, mutta hyvän hoidon pitäisi huolehtia myös arjen sujumisesta, turvallisuuden tunteesta, elämän mielekkyyden vaalimisesta, ilon tuottamisesta, ihmisen arvokkuudesta ja identiteetin säilymisestä.

Määrällisten mittareiden ylikorostaminen ja vinoutunut valinta ovat varmasti vanhustenhuollon ulkopuolellakin iso ongelma, joka johtaa helposti siihen, että ”valta toimintojen järjestämisestä siirretään entistä kauemmas toiminnan toteuttajista” ja ”mittaaminen korvaa luottamuksen” ammattilaisten kykyyn suunnitella työtään ”ilman pikkupirteistä ohjausta

ja valvontaa”. Vanhuspalvelujen hoitajamitoituksenkaan ensisijaisena tavoitteena Jylhä ei pidä toimintakyvyn ja terveyden paranevista vaan esimerkiksi nopeampaa avun saantia, kun pitää päästä vessaan, mahdollisuutta syödä ateriansa loppuun ja päästä käymään ulkona sekä hyvää ja levollista mieltä, kun hoitaja ehtii viipymään vieressä ja juttelemaan.

Vuonna 2020 valmistunutta Kansallista ikäohjelmaakin Jylhä kritisoi siitä, että kauniisiin tavoitteisiin ei sisälly esimerkiksi ikäsyryjinnän vähentämistä tai tarpeita vastaavien palvelujen tuottamista. Vanhuspalvelujen räikeimpiin havaittuihin epäkohtiin toki kiinnitetään huomiota, ja perustetaan arvovaltaisia työryhmiä, joiden toimenpide-ehdotukset eivät kuitenkaan yleensä etene poliittiseen valmisteluun. Tärkeimmäksi päämääräksi näyttääkin nousevan kustannusten säästö mm. järjestämällä tarjouskilpailuja, joissa voittaja valitaan halvimman hinnan eikä hyvän laadun perusteella, kasvattamalla palvelujen käyttäjän maksuja, lisäämällä omaisten vastuuta hoidosta tarjoamatta heille siinä tarvittavaa tukea ja tarjoamalla ympärivuorokautista hoivaa vain

niille, jotka selviytyvät hengissä odotusajasta, jolloin he kaatuilevat tai harhailevat yöpukusillaan ulkona tai tulevat syyttäneeksi tulipalon. Ja tämä osataan puhekauniiseen muotoon, vaikka tosiasiallisesti säästöjä suunniteltaessa ”palvelujen heikentämistä sanotaan kehittämiseksi tai rakennemuutokseksi”. Mikään taikatempu ei kuitenkaan muuta puuttuvia voimavaroja hyviksi palveluiksi. Teppo Krögeriin viitaten Jylhä toteaa Suomen käytävän vanhuspalveluihin noin miljardi euroa vähemmän kuin muut Pohjoismaat, kun otetaan huomioon maiden väkiluvut ja kansantuotteet. Hän arvioikin, että Suomella olisi hyvät mahdollisuudet turvata iäkkäimmille ja huonokuntoisimmille asukkaalleen kohtuulliset palvelut, jos näin haluttaisiin. Vanhuuden aiheuttamista menoista vain runsas kymmenesosa aiheutuu palveluista pääosan kertyessä eläkemenoista.

Marja Jylhä aloittaa kirjansa sanomalla, että ”kirjat ovat kirjoittajan puhetta lukijoille, yhteyden rakentamista, keskustelun avaamista ja myös yritystä vaikuttaa”. Hänen oma kirjansa on juuri tuota: viisasta puhetta, jota kannattaa kuunnella.

Mesopotamian tulvatasangoilta Osama Bin Ladenin teloitukseen

OLLI POROPUDAS

Peter Frankopanin massiivisen kirjan (844 sivua) silkkikitiet tarkoittavat Kiinan ja Euroopan Keski-Aasian maiden kautta kulkeneita reittejä, joilla liikkui ihmiset, silkki ja muut tavarat, ideat, taudit, uskonnot

ja kulttuurit. Kirja piirtää pitkän kaaren ajasta 4 000 vuotta eaa. USA:n hyökkäykseen Irakiin ja Osama Bin Ladenin jahiin ja teloitukseen. Tarkastelu etenee siten, että ensimmäiset vuosituhannet ja -sadat saa-

Peter Frankopan
Silkkikitiet
Uusi maailmanhistoria
Atena, 2021